

The scientific work dedicated to the problems functioning in the Arians Church Kingdoms of the Vandals and Alans. Dedicate to the problem functioning hierarchies of the Christian Church among Germans during the Barbarian invasions. Also dedicated the problem of existence so-called "Tribal Church" of the Goths during the migration in the Spain and the possibility of transferring this form of church organization Vandals. Specifies the lack of development of such problems in the historiography after 20 years of the twentieth century, when studied "Tribal Church". Indicated on the contradiction of certain aspects of the research subject. We give peculiarities functioning church organization in a barbarous state in the middle of V century.

Keywords: Arian Church, Kingdom of the Vandals and Alans, church hierarchy, "Tribal Church", Germanic Arianism, Goths, Migration Period (or Barbarian invasions).

УДК 929.5

Марія ГАВРИЛИШИН

КИЇВСЬКА ЗАГАДКА АГАТИ, ДРУЖИНИ АНГЛІЙСЬКОГО ПРИНЦА ЕДВАРДА ВИГНАНЦЯ

У статті розглянуто проблему походження Агати, дружини Едварда Вигнанця. Автор аналізує київську гіпотезу походження жінки у контексті зовнішньополітичних інтересів опікуна її чоловіка київського князя Ярослава Мудрого. Дебати щодо родинного коріння Агати продовжуються, однак київська версія є вірогідною, хоча поки не має однозначного підтвердження.

Ключові слова: династія Етелінгів, Едвард Вигнанець, Агата, матір Маргарити I Шотландської, Ярослав Володимирович.

Постать Агати, дружини англійського принца Едварда Вигнанця, є однією із найзагадковіших у ранньому середньовіччі. Писемні джерела у повідомленнях щодо її династичної належності відверто суперечать одне одному, як наслідок дискусії навколо походження Агати тривають вже кілька століть, а науковці до однозначного висновку досі не дійшли. Між тим особа Агати є надзвичайно важливою для дослідників генеалогії британських правлячих династій епохи середньовіччя. Попри те, що її спадкоємці так і не успадкували англійської корони, саксонський рід знайшов продовження у шотландській королівській династії Мак-Альпінів, оскільки донька Агати, Маргарита, у 1070 р. стала дружиною шотландського короля Малкольма III (1058–1093), а їхня донька Матильда-Едіт – першою дружиною англійського короля Генріха I (1100–1035). Відтак давня саксонська династія на деякий час повернулася на англійський трон. У зв'язку з цим постать Агати викликає жваве зацікавлення дослідників шотландської королівської династії Мак-Альпінів, норманської династії, і навіть істориків церкви, зацікавлених у з'ясуванні походження святої Маргарити.

В сучасній світовій історіографії побутує близько п'яти різних версій походження Агати, серед яких, зокрема, є й київська гіпотеза, котра приписує їй походження з Рюриковичів. На користь цієї гіпотези говорить тривале перебування чоловіка Агати, англійського принца Едварда Вигнанця (1016–1057) у вигнанні на території Русі¹.

Едвард Етелінг, син англійського короля Едмунда Залізнобокого (989–1016), був висланий разом з братом Едмундом із англійського королівства після приходу до влади данського завойовника Кнута I (985–1037). За посередництва варягів, англійські принци знайшли притулок при дворі Великого київського князя Ярослава Володимировича, де проживали до 1046 р.

Едвард Вигнанець та його брат прибули на Русь між 1025–1028 рр.², будучи неповнолітніми, тому, вірогідно, їхнім опікуном упродовж всього часу проживання при цьому дворі був київський володар. Опікуном обох Етелінгів він міг стати з двох причин: по-перше, Ярослав доводився Едвардові Вигнанцю та його братові дядьком, оскільки його дружина княгиня Інгергерда-Ірина була двоюрідною сестрою матері принців Ельгіти, а отже, доводилася їм тіткою³. По-друге, із англо-нормандської метричної хроніки Жофре Гаймара, яка серед уцілілих

джерел містить найбільше інформації про континентальні поневіряння спадкоємців англосаксонського королівського дому, відомо, що князеві, за наказом шведського короля, обоє Етелінгів були передані на виховання від їхнього варязького опікуна Вальгара⁴.

Вірогідно, Ярослав Володимирович, як опікун, міг вирішувати й справу їхнього одруження. Нам достеменно не відомі причини, з яких київський князь вирішив надати притулок двом англійським вигнанцям, але присутність представників законної англійської династії Етелінгів при дворі відкривала для нього нові можливості впливу у міждинастичній політиці.

У хроніках немає інформації про одруження молодшого принца Едмунда, тому з'ясувати вплив Ярослава Володимирович на одруження Етелінгів можна, лише визначивши місце укладення шлюбу між Едвардом Вигнанцем та Агатою.

Джерела про цей союз наводять суперечливу й неточну інформацію. У хроніках британського походження укладення шлюбу занотоване *post factum* повернення Едварда Етелінга до Англії 1057 р.⁵. Жодної інформації про місце укладення шлюбу немає, автори обмежуються іменами дітей, різними версіями походження дружини принца та тим, що сім'я прибула з Угорщини.

Визначити місце одруження Едварда із Агатою можна шляхом аналізу хронології. Нам відомо, що Едвард разом із братом до 1046 р. перебували на Русі⁶. У 1046 р. у варязької армії Ярослава, наданої для допомоги іншому вигнанцю – угорському принцу Андрієві I (1046–1060), прибув до Угорського королівства, де взяв участь у війні проти короля Петра Орселло (1038–1046) та проницької групи знаті.

Наступною важливою датою, що дозволяє нам визначити рік, коли було укладено шлюб Едварда Вигнанця та Агати, є рік народження старшої дитини подружжя. Із джерел відомо, що подружжя повернулося до англійського королівства з трьома дітьми – Маргарет, Христиною та Едгаром⁷. Найбільшою кількістю інформації історики володіють щодо найстаршої із дітей подружжя Маргарет (1045–1093), котра стала королевою Шотландії, а у 1250 р. була канонізована католицькою церквою. Традиційно роком народження Маргарет вважається 1044 або 1045 рр.⁸. Відтак шлюб Едварда Вигнанця та Агати було укладено *terminus ante quem* 1045 р. Враховуючи, що Едвард покинув територію Русі з угорським принцом Андрієм 1046 р., то, очевидно, шлюб було укладено при дворі князя Ярослава.

Підтвердження нашого припущення занотоване англійським джерелом XII ст. “Законами Едуарда Сповідника“ (*Leges Edwardi Confessoris*), написаними між 1130–1140 рр. анонімним автором французького походження, який мешкав поблизу містечка Ковентрі (Англія)⁹. До нашого часу Закони дійшли у 41 списку, з яких другий містить інформацію про одруження Едварда Вигнанця. Автор пише, що Едвард (Вигнанець), син Едмунда (Залізнокорого), шукав притулку після вбивства батька на Русі; він жив при дворі Малескладуса¹⁰ і там “одружився із жінкою благородного походження” (*ex genere et sanguine regum Rugorum*), що народила йому Едгара Етелінга, Маргарет і Христину¹¹. Автор законів не навів дати укладення шлюбу, однак підтвердив факт укладення союзу із Агатою при київському дворі, де у різний час перебувало багато вінченосних вигнанців, кожен із яких використовувався князем у зовнішньополітичних інтересах Рюриковичів. Для прикладу, угорський принц Андрій отримав від нього підтримку у боротьбі із проницьким претендентом на престол Арпадів, створивши відтак своєрідну буферну зону між землями Русі та Імперії. Союз із Угорським королівством було остаточно закріплено династичним шлюбом між Андрієм та донькою Ярослава Анастасією¹².

Аналогічно київський князь використав присутність на своїй службі норвезького принца Гарольда, який із часом став королем під іменем Гарольда III Хороброго (1047–1066), одруженого із Єлизаветою Ярославною¹³.

Отож Ярослав Володимирович використовував вигнанців, що перебували при його дворі, як засіб впливу у власних інтересах і, вірогідно, шлюб Едварда Етелінга теж був частиною зовнішньої політики князя або наслідком укладення певної угоди, свідчення про яку не дійшли до нашого часу.

Агата могла походити з династії Рюриковичів. Це припущення знаходить підтвердження у деяких нарративах. Закони Едуарда Сповідника переконують, що Едвард, перебуваючи на

Русі, одружився із жінкою знатного походження. Такої версії розвитку подій дотримувався і британський хроніст Роджер Ховденський¹⁴, котрий продублював розповідь законів Едуарда Сповідника.

Можливе руське коріння Агати відображене й англійським хроністом Вільямом Мальмесбургським у “Діяннях Королівства англів” (*De Gestis Regnum Anglorum*). За його словами, Едвард Вигнанець, перебуваючи при дворі угорського короля, одружився із сестрою королеви¹⁵, тобто Анастасії Ярославівни.

Грунтовні розвідки з приводу можливого родинного зв’язку дружини Едварда Вигнанця з родичкою князя Ярослава провели Р. Жетте¹⁶, Н. Інґхем¹⁷ та Л. Войтович¹⁸.

Зокрема Рене Жетте, досліджуючи перебування Етелінгів при дворі київського князя, базуючись на повідомленні законів Едуарда Сповідника, припустив, що Агата була донькою Ярослава Володимировича. Твердження це достатньо сумнівне, оскільки нам відомо лише про трьох доньок князя, серед яких Агати не було. Прихильники київської версії стверджували, що доказом існування четвертої доньки може бути фреска в соборі Святої Софії у Києві із зображенням Ярославичів, реконструйованої С. А. Висоцьким.

На думку автора, спершу поруч князя було зображено п’ятеро дітей з кожного боку¹⁹, яких, за словами Р. Жетте, мабуть, іконописець розділив за статтю, а відтак – четвертою в одному з рядів зображена Агата. Аргумент цей неоднозначний, оскільки помітно, що мета художника передбачала дотримання симетричності зображення, для чого молодших синів могли зобразити разом з доньками²⁰. Окрім того, на фресці зображено десять дітей князя Ярослава – саме стільки, як наводять писемні джерела.

Натомість Н. Інґхем у своїх студіях акцентує увагу на причині переїзду Едуарда Вигнанця з Русі до Угорщини, вважаючи єдиним мотивом зміни місця проживання нові родинні зв’язки між ним та угорським принцом Андрієм, котрі одружилися із рідними сестрами²¹.

У цілому можна припустити існування у Ярослава Володимировича четвертої доньки Агати, оскільки інформація про трьох інших ми теж черпаємо з джерел не руського походження. Однак зрозуміло, що для князя шлюб доньки з англійським принцом-вигнанцем не мав далекоглядної політичної вигоди. По-перше, Едвард Етелінг був молодшим сином Едмунда Залізобокого, а отже, другим у черзі на престол після брата Едмунда, який помер вже після переїзду до Угорщини. Тобто станом на момент укладення шлюбу в першій половині 1040-х рр. претензії Едварда Вигнанця на англійський трон були примарними, особливо зважаючи на реставрацію 1042 р. Саксонської династії і коронування Едуарда Сповідника (1042–1066).

Цікаво, що Ярослав Володимирович не спробував допомогти принцам у поверненні законного спадку навіть після смерті свого союзника – англійського короля Кнута I. Київський князь, завдяки тісним контактам зі скандинавськими країнами, був добре обізнаним із подіями політичного життя в Англії і тому видання своєї доньки за вигнанця виглядало б маловірогідним. Із саг нам відома відповідь князя іншому вигнанцеві – Гаральдові Сігурдсону, котрий просив руки Єлизавети. На прохання вікінга, батько відповів, що не може віддати руку доньки “чужоземцю, що немає держави до управління”²². Троє доньок Ярослава Володимировича вийшли заміж за майбутніх спадкоємців королівств згідно із зовнішньополітичними інтересами батька, а одруження їх із принцом, що фактично втратив можливість здобути владу, було для Рюриковичів невігідним.

Дослідники також звернули увагу й на те, що Вільям Мальмесбургський не навів вказівок щодо ступеня спорідненості угорської королеви та її сестри. Отож Агата могла бути не кровною донькою Ярослава, а, наприклад, дружиною когось із його синів. Існує й слабке і непереконливе припущення, що жінка могла бути вдовою старшого сина Ярослава Володимира, одруженого, вірогідно, із донькою Леопольда Фон Шгадте²³.

Можна припустити, що Агата була не донькою, а близькою родичкою князя Ярослава – сестрою чи племінницею. Джерелам відомо про останній шлюб Володимира Святославовича з родичкою імператора Оттона I, донькою графа Енінгена. Якщо від цього шлюбу народилася дитина, це б сталося біля 1015 р.²⁴ Зважаючи на німецьке походження останньої дружини батька Ярослава, їхня донька мала б родинні зв’язки з німецькими імператорами, що пояснювало б

згадки інших джерел про Агату як родичку німецького імператора. Проте жодних підтверджень існування такої доньки у Володимира Святославовича немає. Тітмар Мерзбургський, описуючи захоплення Києва польським князем Болеславом I у 1018 р., занотував полонення мачухи Ярослава, але не згадав про існування у неї доньки, яка тоді мала б бути зовсім дитиною.

Український історик Л. Войтович, аналізуючи київську версію походження Агати, дійшов висновку, що джерельна база доступна сучасним історикам, без пошуку нових документів, не дозволить зробити однозначних висновків²³.

Отож київська гіпотеза походження Агати є вірогідною, хоча однозначно її спростувати чи підтвердити поки неможливо. Однак однозначно зрозуміло, що заміжжя жінки відбулося за посередництва київського князя Ярослава Володимировича відповідно до його зовнішньополітичних інтересів.

¹ Детальніше про те, яким чином вигнанці потрапили на територію Київської Русі можна прочитати у статті: Гарилишин М. Київський слід у біографії Едварда Вигнанця / Гарилишин М. // Княжа доба. – 2013. – № VII. – С. 31–37.

² Там само.

³ Ronnay G. *The lost King of England: the East European adventures of Edward the Exile* / Ronnay G. – Woolbridge : The Boydell Press, 2000. – P. 53.

⁴ *The Anglo-Norman metrical chronicle of Geoffrey Gaimar* / Ed. by Writch T. – London, 1850. – P. 158–159.

⁵ *The Saxon chronicle* / Ed. by J. Ingram. – London, 1823. – P. 247–248; Simeon of Durham. *History of the kings of England* // Stevenson J. R. *The historical works of Simeon of Durham*. – London, 1905. – P. 540 ; Florence of Worcester. *Chronicle* / Ed. by T. Forester. – London, 1834. – P. 159; William of Malmesbury. *Chronicle of the Kings of England* / Ed. by J. A. Giles. – London, 1866; *Chronica de Mailros E codice unico*. – Edinburgi : Typis Societatis Edinburgensis, 1835. – P. 43–44.

⁶ Гарилишин М. Київський слід у біографії Едварда Вигнанця... – С. 36.

Ronnay G. *The lost King of England*... – P. 91.

⁷ *The Saxon chronicle*... – P. 266; Simeon of Durham. *History of the kings of England*... – P. 526; Florence of Worcester. *Chronicle* / Ed. by Forester T. – London, 1834. – P. 133; Henry of Huntingdon. *The Chronicle* // Translated and edited by Thomas Forester. – London, 1803. – P. 205–206; *Chronica de Mailros E codice unico*. – Edinburgi : Typis Societatis Edinburgensis, 1835. – P. 43–44.

⁸ Humphreys W. *Agatha, Mother of St. Margaret: The Slavic versus Salian solution – a critical overview* / Humphreys W. // *Foundations*. – 2003. – № 1. – P. 34.

⁹ Ronnay G. *The lost King of England: the East European adventures of Edward the Exile*. – P. 115.

¹⁰ Malesclodus – цим ім'ям, на думку Габріелля Ронні, французькі хроністи називали Ярослава Мудрого. // Ronnay G. *The lost King of England: the East European adventures of Edward the Exile*. – P. 57.

¹¹ *Iste supradictus Edmundus habuit filium quendam qui uocatus est Edwardus, qui mortuo patre timore regis Canuti aufugit de ista terra usque ad terram Rugorum, quam nos uocamus Russeiam. Quem rex ipsius terre, Malesclodus nomine, ut audiuit et intellexit quis esset et unde esset, honeste retinuit eum. Et ipse Edwardus accepit ibi uxorem nobili genere, de qua ortus est ei Edgarus apeling et Margareta regina Scocie et Cristina soror eius* // *Leges Edwardi Confessoris* [Internet resource]. – Access regime : http://www.earlyenglishlaws.ac.uk/laws/texts/ecf2/view/#edition,1_0_c_35_1/commentary,1_0_c_34_3.

¹² Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти / Войтович Л. – Біла Церква, 2006. – С. 266.

¹³ Там само. – С. 267.

¹⁴ *Chronica Rogeri de Hovedene* // *Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores* / Ed. by W. Stubba. – London, 1868. – V. 51. – P. 236.

¹⁵ William of Malmesbury. *Chronicle of the Kings of England* / Ed. by Giles J. A. – London, 1866. – P. 253.

¹⁶ Jett R. *Is the Mystery of the Origins of Asata, Wife of Edward the Exil, Finally Solved?* / Jett R. // *New England Historical and Genealogical Register*. – 1996. – V. 150. – P. 417–432.

¹⁷ Ingham N. *A Slavist's View of Agatha, Wife of Edward the Exile, as a Possible Daughter of Jaroslav the Wise* / Ingham N. // *New England Historical and Genealogical Register*. – V. 152. – 1998. – P. 216–223; Ingham N. *Has a Missing Daughter of Jaroslav Mudryj Been Found?* / Ingham N. // *Russian History*. – 1999. – V. 25. – P. 231–270.

¹⁸ Войтович Л. В. Кров Рюриковичів у жилах шотландських королів. – С. 96–97.

¹⁹ Висоцкий С. А. Светские фрески Софийского собора в Киеве / Висоцкий С. А. – К. : Наук. думка, 1989.

²⁰ Humphreys W. *Agatha, Mother of St. Margaret: The Slavic versus Salian solution – a critical overview*... – P. 34.

- ²¹ Ingham N. A Slavist's View of Agatha, Wife of Edward the Exile... – P. 218–221.
²² Древняя Русь в свете зарубежных источников / под ред. Е. А. Мельниковой. – М. : Логос, 1999. – С. 524.
²³ Войтович Л. Княжа доба на Русі... – С. 305–306.
²⁴ Войтович Л. В. Кров Рюриковичів... – С. 96–97.
²⁵ Там само. – С. 97.

В статтє рассмотрено проблему происхождения Агаты, жены Эдварда Изгнанника. Автор анализирует киевскую гипотезу происхождения женщины в контексте внешнеполитических интересов опекуна ее мужа, киевского князя Ярослава. Дебаты вокруг происхождения Агаты продолжаются, однако автор утверждает, что киевская гипотеза является одной из наиболее вероятных, хотя пока нельзя довести ее правоту однозначно.

Ключові слова: династия Этелингов, Эдвард Вигнанець, Агата, мать Маргариты I Шотландской, Ярослав Владимирович.

The article considers the problem of Agatha's, the wife of Edward the Exile, ancestry. The author analyzes the Kiev's version of the Agatha's ancestry in a context of internal policy of Yaroslav the Wise, who was the guardian of her husband. The debate about Agatha's origin continues, but the author concludes that Kiev's hypothesis has high level of probability

Keywords: Atheling dynasty, Edward the Exile, Agatha, mother of Margaret I of Scotland, Yaroslav the Wise.

УДК 316.7 (368: 417)“07/10”

Дмитро ЛІСІН

СЛІДИ ВПЛИВУ ВІКІНГІВ НА КУЛЬТУРУ ІРЛАНДІЇ У VIII–XI ст.

Стаття присвячена проблемі культурних зв'язків між вікінгами та ірландцями у VIII–XI ст. Автор аналізує умови культурного розвитку Ірландії напередодні епохи вікінгів. Приділено увагу суспільним передумовам взаємодії двох народів у цій галузі. Визначається ступінь впливу вікінгів на матеріальну та духовну культуру ірландців. Окреслено наслідки появи вікінгів для культурного життя острова. Автор доходить висновку, що даний вплив не був однорідним та одностороннім і можна говорити про створення окремого культурного симбіозу.

Ключові слова: епоха вікінгів, культура, мініатюра, Оркнейські острови, Кельтська книга, саги, Дублін.

Із початком військових походів на територію Ірландії наприкінці VIII ст. вікінги неминуче почали впливати на життя на острові. Так вони досить рано, із середини XI ст. включились в політичне та економічне життя острова. Не менш значущою сферою побуту Ірландії була культура. Залишаючись довгий час ізольованим унаслідок географічного розташування, населення острова зберегло свою власну культурну традицію, яка тісно перепліталась із язичницькою кельтською релігією. Така ситуація дозволила їй стати гідним конкурентом, коли в IV ст., внаслідок місії св. Патріка на острів прийшло християнство. За таких обставин процес християнізації Ірландії був відмінним від аналогічного в континентальній Європі. Нова релігія не замінила стару, а інтегрувала її, внаслідок чого з'явився феномен, який в історіографії має назву Ірландська, або Кельтська церква¹, яка відрізнялась від ортодоксального християнства і проіснувала до початку епохи вікінгів.

За таких обставин на острові вікінги зіткнулися із високорозвиненою культурною та світоглядною традицією і, поступово інтегрувавшись у життя Ірландії, не могли не контактувати з нею. У світлі цього виникає низка питань, зокрема який ступінь культурних контактів ірландців з вікінгами і чи існував взаємовплив двох культур в умовах протистояння? В даній статті автор робить спробу простежити можливі впливи вікінгів на розвиток ірландського мистецтва, а також визначити сфери та ступінь цих впливів.